

ANAYASA YARGISINDA YENİ OLUŞUMLAR: İŞLEVSEL VE KURUMSAL AÇIDAN TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ İLE MACARİSTAN VE KORE ANAYASA MAHKEMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Yrd.Doç.Dr.Hasan TUNÇ ()*

GİRİŞ

Demokrasî, "çok partîlî düzenlerde azınlıkta kalanların haklarına saygı gösteren bir rejim" ise, bunun gerçekleşmesinin ve hukukî güvence altına alınmasının en etkin yolu kuşkusuz anayasa yargısıdır (1). Doğrudan doğruya anayasaya riayetî sağlayan her türlü yargı işlemi olarak tanımlanabilen bu yargı dalı, (2) demokratik devletlerin en yaygın kurumu haline gelmiş bulunmaktadır.

1988 yılı ve sonrasında kuruluşu gerçekleştirilmiş olan Kore ve Macaristan Anayasa Mahkemeleri, (3) kurumsal ve işlevsel yönleri ile oldukça dikkate değer özellikler taşımaktadırlar. 1961 Anayasasıyla işlerlik kazanmış ve 1982 Anayasasıyla da varlığı devam ettirilmiş bulunan Türk Anayasa Mahkemesi'nin, kuruluş, görev ve yetkileri itibariyle anılan anayasa yargısı organları ile karşılaştırılması incelememizin ana temasını oluşturmaktadır. Anayasa değişikliği sürecindeki ülkemiz açısından, karşılaştırmalı incelemelerin önemi inkar edilemez.

I- KURULUŞ

1. Mahkemelerin Hukukî Konumu

1982 Anayasası, Türk Anayasa Mahkemesi'ne üçüncü bölümde 'yargı' başlığı altında, yüksek mahkemeler arasında yer vermiştir. 1961

(*) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) İl Han ÖZAY, *Günışığında Yönetim*, Alfa, İstanbul 1994, s.666.

(2) Hasan TUNÇ, *Türk Anayasa Yargısında İtiraz Yolu*, Hukuk Fakültesi Yayınları No:1, Erzincan 1992, s.8.

(3) Kore Anayasa Mahkemesi 1988 yılında, Macaristan Anayasa Mahkemesi 1989 yılında kurulmuştur. Bkz. James M.WEST - Dae-Kyu YOON, "The Constitutional Court of the Republic of Korea: Transforming the Jurisprudence of the Vortex?", *The American Journal of Comparative Law*, Vol:40, Num:1, 1992, s.77-78; "Hungary Constitutional Court", *Bulletin on Constitutional Case-Law*, Council of Europe, Venice Commission, Special Edition 94, s.35.

Anayasasında ise, yargı erki içerisinde fakat yüksek mahkemelerden ayrı bir başlık altında idi. Kore Anayasası ise, Anayasa Mahkemesi'ni ayrı bir anayasal organ kabul ederek VI. bölümde, diğer yargı örgütünü de farklı bir bölüm olarak V. bölümde düzenlenmiştir. Macaristan Anayasasında da benzer şekilde; Anayasa Mahkemesi, yargı örgütünden bağımsız anayasal bir kurum olarak IV. bölümde düzenlenmesine karşılık, yargı örgütü X. bölümde düzenlenmiştir.

Yüksek mahkeme kavramı, adeta ilgili yargı organının alt derece mahkemelerinin var olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca teknik olarak da bir yargı yerine 'yüksek' diyebilmek, onun altında ilk derece mahkemelerinin varlığını gerekli kılmaktadır (4). Anayasa Mahkemesi, kuşkusuz bir mahkemedir (5). Mamaslıh, genel yargı örgütü dışında bir mahkemedir.(6) Anayasa Mahkemesi, Anayasanın üstünlüğünü sağlama-ya ve korumaya yönelik görevler ifa eden bağımsız bir anayasa yargısı organıdır, genel mahkemeler arasında yer alan derece mahkemesi değildir. Bu sebeplerle, Mahkemenin diğer anayasa organlarından bir farkı olmalıdır (7).

Türk Anayasa Mahkemesi'nin de, Kore ve Macaristan Anayasa Mahkemeleri'ne benzer bir anayasal düzenlemeye tabi tutulması, Mahkemenin konum ve işlevleri açısından daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

2. Kuramsal Yapı

Anayasa yargısı organlarının kurumlaşma düzeyleri açısından iki ana sistem mevcuttur. Merkezileşmiş (cetralizet - concentrated control) ve merkezileşmemiş (decentralized - diffused control) olarak anılan sistemler-

-
- (4) ÖZAY, age, s.658'de 1071 nolu dipnot.
 - (5) Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin, 3. Baskı, Ankara 1993, s.345; Y.G. ÖZDEN, adında 'Mahkeme" sözcüğü bulunmasına rağmen, genel anlamda bir mahkeme olmadığını beyan etmektedir. Bkz., Yekta Güngör ÖZDEN, " Anayasa Mahkemesi Kanun Koyucu Gibi Hareketle, Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Edemez" Kuralına Nasıl Gelindi? Bu Kural Nedir, Ne Değildir", Anayasa Yargısı 2, AYM yayını, Ankara 1986, s.42; L.DURAN ise, 1982 Anayasasında, Anayasa Mahkemesinin 'ayrı bir devlet erki' sayılmadığını ve diğerlerinden farkı olmayan yüksek mahkeme haline geldiğini ifade etmektedir. Bkz. Lütfi DURAN, "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve konumu", Anayasa Yargısı, AYM yayını, Ankara 1984, s.77.81.
 - (6) Metin KIRATLI, Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, Sevinç Matbaası, Ankara 1986, s.48-49.
 - (7) Anayasa Mahkemelerinin hukuki statülerine ilişkin görüşler için bkz., KIRATLI, age, s.41-42.

den, (8) Türkiye, Macaristan ve Kore'de merkezleşmiş anayasa yargısı sistemi benimsenmiştir. Her üç ülke anayasa mahkemesi, ülkesinde anayasaya uygunluk denetimi yapan tek yargısal kurum durumundadır.

1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasasının 6.bölüm, 111. maddesinde; Anayasa Mahkemesi'nin kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme, Yüce Divan yargılaması, yetki ihtilaflarını giderme, siyasi partilerin denetimi ve anayasal şikayet konularında yargılama yetkisine sahip olduğu belirtilmiştir. Mahkeme çalışmalarını büyük kurul (grant bench) ve küçük kurul (petty bench) olarak yaptığı toplantılarla yürütmektedir (9). Büyük kurul en az yedi veya daha fazla hakimin katılımı, küçük kurul üç hakimin katılımı ile oluşmaktadır. Anayasa Mahkemesi, kanunlarla kendisine verilen görevleri aksine hüküm bulunmadığı sürece büyük kurul toplantıları ile ifa etmektedir. Kanunda açıkça belirtilen durumlarda, küçük kurul görev yapmaktadır (Kanun madde 16 ve madde 72) (10).

Macaristan Cumhuriyeti Anayasasının 32/A maddesi, Anayasa Mahkemesi'nin kanunların anayasaya uygunluğunu denetim yetkisi ile Anayasa Mahkemesi Kanunuyla kendisine yetki verilen konularda yargılama yapabileceğini beyan etmiştir. Macaristan Anayasa Mahkemesi de, görevlerini üç üyeli kurullar ve üye tam sayısı ile yaptığı toplantılarla yerine getirmektedir (Kanun madde 30/3 ve madde 31/2).

1982 Anayasasının 148. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin yasaama organı tasarruflarından denetim kapsamında olanlarının anayasaya uygunluğunu denetleme, Yüce Divan yargılaması ve Anayasa ile yetkili bulunduğu diğer konularla görevli olduğu belirtilmektedir. 149. madde de Mahkemenin, çalışmalarını başkan ve on üye ile yapacağı toplantılar şeklinde sürdüreceği bildirilmektedir.

(8) Bir ülkede anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisinin bu amaçla kurulmuş tek ve özel mahkeme olan Anayasa Mahkemesine verilmiş olduğu sistemlere merkezleşmiş, anılan yetkinin yargı organlarının tümüncü kullanıldığı sistemlere de merkezleşmemiş anayasa yargısı adı verilmektedir. Gents bilgi için bkz., Mauro CAPPELLETTI, *Judicial Review in the Contemporary World*, Bobbs-Merrill 1971, s.46-66, Allan RANDOLP- Brewer CARIAS- *Judicial Review in Comparative Law*, Cambridge University Press 1989, s.3.

(9) Yang-Kyun KIM, "Kore'de Anayasal Başvuru Sistemi", *Anayasa Yargısı*, Ankara 1993, s.347.

(10) (Kanun madde) kavramı, ilgili ülke Anayasa Mahkemesi Kanununun belirtilen maddesi anlamındadır.

Kore Anayasa Mahkemesi'nde 9 üye (Anayasa madde 111/2), Macaristan Anayasa Mahkemesi'nde 15 üye (Anayasa madde 32/A-4), Türk Anayasa Mahkemesi'nde ise, 11 asil ve 4 yedek üye (Anayasa madde 146) görev yapmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Anayasa Mahkememiz dışında kalanlar, görev konularında ayırma giderek daireler (kurullar) şeklinde çalışma imkanına sahip kılınmışlardır. Anayasa mahkemelerinin daireler tarzında toplantılarla görev yapabilmeleri, mahkemelerin iş yükünü azaltarak çalışma hızını artırıcı etkiler doğuracağına şüphe yoktur. Diğer açıdan, az sayıda üyelere kurulu daire kararlarının, üst kurul tarafından denetlenebilmesi kararların isabet derecelerini artırıcı etkilere neden olabilecektir. Yine daireler tarzında çalışma, yargılama konularında önem ayırımına gidebilme imkanı sağlaması yönüyle de mahkemelerin çalışmalarına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Türk anayasa yargısında dava ve itiraz yoluyla yapılan müracaatlar da, ilk inceleme başvuru evrakında eksikliklerin belirlenmesi ve varsa tamamlattırılması amacıyla yapılmaktadır (11). İlk inceleme sonucunda Anayasa Mahkemesi, eksikliğin olmadığına ve işin yetki alanı içinde olduğuna karar verirse esasın incelemesine geçebilmektedir. Görülüyor ki, ilk inceleme, esasın incelenemesinin ön şartı olmaktadır. Bu ve benzer konularla ilgili görüşmelerin daire tarzında çalışan küçük kurullarla yapılması, Mahkemenin çalışmalarına hız kazandıracaktır. Dairelerin toplantı, karar çoğunluğu ve çalışma usulüne ilişkin diğer ayrıntılar 'Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu'nda' yapılacak değişikliklerle giderilebilecektir (12). Fakat, Mahkemenin çalışma ve yargılama usulünü belirleyen, Anayasanın 149. maddesi değiştirilmeden daire tarzında toplantı yapabilmek mümkün olmasa gerekir. Yine Anayasa değişikliği ile, Mahkemenin bazı yetkileri bu dairelere devredilebilir ve büyük kurul olarak yapılacak 11 üyeli toplantılarda, daire kararlarının temyiz makamı olarak denetimi sağ-

(11) Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "Türk Anayasa Mahkemesinin İç İşleyişi Ve Karar Alma Süreci", Bahri SAVCI'ya Armağan, Ankara 1988, s.185.

(12) 2949 sayılı Kanununun 55. maddesinde; Anayasa Mahkemesinin Başkan ve üyelerinin şahsî ve görevle ilgili suçları hakkında soruşturma konusunda, benzer bir uygulamaya yer verilmiştir. Anılan hükme göre; Başkan gerektiğinde bir üyeye konuyla ilgili ön inceleme yaptırabilmektedir. Yine, soruşturma açılması kararından sonra da üç üyeden oluşan bir kurul tarafından konuya ilişkin gerekli soruşturma yapılmaktadır. Savcı tarzında görev yapan bu kurulun kamu davasının açılıp açılmayacağı konusunda verdiği kararlar kesindir.

lanabilir. Anılan değişikliklerin, kuşkusuz 'yargı ekonomisi' açısından da katkıları olacaktır.

3- Üye Seçimi

Macaristan Anayasa Mahkemesinin 15 üyesinin tamamı, Millet Meclisi'nce seçilmektedir. Üyelerin görev süresi 9 yıldır ve tekrar seçilmek mümkündür. Üyeler kendi aralarından 3 yıl görev yapacak olan başkan ve ikinci başkan seçer ve birden fazla dönem seçilebilmek mümkündür (Kanun madde 4). Adaylar, birer adet siyasi parti temsilcileri ve bağımsız millet vekillerinden oluşan bir öneri kurulu tarafından belirlenerek, Millet Meclisi'nin onayına sunulur (Kanun madde 6). Millet Meclisi Hukuk komisyonunun (Legal Committee of Parliament) görüşleri alınarak yapılan oylama sonucu, Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyları ile üye seçimi gerçekleştirilmektedir. Millet Meclisi, Mahkeme üyelerini yetkin hukuk yazarları, üniversite profesörleri, hukuk ve politika bilimi doktorları veya dalında 20 yıl uygulamalı hizmeti bulunan hukukçular arasından seçmektedir. Hukuk eğitimi görmüş, 45 yaşını doldurmuş tüm Macar vatandaşları adli sicilleri temiz olmak kaydıyla Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilebilirler (13). Seçilme döneminden önceki 4 yıl içerisinde hükümet üyeliği yapmış veya bir siyasi partide görev almış bulunanlar ile kamu kurumunda yöneticilik yapmış olanlar Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilemezler (Kanun madde 5).

Kore Anayasa Mahkemesi üyeleri, üç ayrı kaynaktan gösterilen adaylar arasından seçilmektedir. Tecrübeli hukukçu olmak ön şartıyla, üç üye devlet başkanınca gösterilen adaylar arasında üç üye yüksek mahkeme başkanınca gösterilen adaylar arasından, üç üye Millet Meclisi'nce gösterilen adaylar arasından seçilirler (14). Altı yıl görev yapmak üzere üyelerin tamamı devlet başkanınca atanır. Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş ve aşağıda belirtilen görevlerde en az 15 yıl çalışmış olmak gerekmektedir (Kanun madde 5). Filler hakim, savcı veya avukatlık yapmak. Avukatlık yeterliliğine hâz olmak şartıyla merkezi ve yerel idareler ile kamu kurum ve kuruluşlarının hukuk işlerinde çalışmak. Fakülte ve yüksek okullarda asistan üstü kariyerde görev yapmış olmak. Kamu hizmetine alınmada kanuni engeli bulunanlar, mahkumiyet

(13) Bulletin on Constitutional Case Law, s.35.

(14) WEST - YOON, agm, s.78.

cezası kesinleşmiş olanlar ile atanma tarihinden önceki 5 yıl içerisinde Yüce Divan'da yargılanmış kişiler Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilemezler. Anayasa Mahkemesi Başkanı, Millet Meclisi'nin muafakati ile, devlet başkanınca asil üyeler arasından atanır (Kanun madde 12/2).

Kore Anayasa Mahkemesi Kanununun 13. maddesinin ilk şeklinde; 9 üyeden, 6 tanesi asil üye (standing justices) diğer 3'ü ise yedek üye (non-standing justices) olarak belirlenmiştir. Asil üyeler daimi statüde çalışırlar, buna karşılık yedek üyeler daha çok sembolik görevler ifa eder ve yaptıkları görev ölçüsünde ücret alırlar. Kurulduğu ilk zamanlarda 9 üyeye iş sağlayacak yoğunlukta bir iş yükü olmaması sebebiyle bu ayrımın yapıldığı bildirilmektedir. Zamanla, üyeler arasında bu nevi ayrımların gereksizliğinin yaygın kabulü sonucu, Kasım 1991'de yapılan bir kanun değişikliği ile tüm üyeler eşit ve asil üye konumuna getirilmiştir(15).

1982 Anayasasının 146. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi onbir asil ve dört yedek üyeden kurulur. Cumhurbaşkanı, iki asil ve iki yedek üyeyi Yargıtay; iki asil bir yedek üyeyi Danıştay; birer asil üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarının kendi başkan ve üyeleri arasından üye tam sayısının tam çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asil üyeyi ise Yükseköğretim Kurulu'nun göstereceği üç aday arasından; üç asil bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer. Anayasa Mahkemesine üye olabilmek için Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay'da başkanlık veya üyelik yapmış olmak; öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatlar arasından seçilebilmek için ise, kırk yaşını bitirmiş altmışbeş yaşını doldurmamış, yüksek öğrenim görmüş ve kamu hizmetlerinde en az 15 yıl fiilen çalışmış veya yükseköğretim kurumlarında en az 15 yıl öğretim üyeliği yapmış olmak gerekmektedir. Hakimlik mesleğine alınmamayı gerektiren bir suçtan hüküm giyenler veya böyle suçlardan ceza kovuşturması altında bulunanlar ile hakimlik mesleğine alınmasına engel hali olanlar üye seçilemezler (Kanun madde 3). Mahkeme başkanı, asil üyeler arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile 4 yıl için seçilmektedir. Tekrar seçilmek mümkündür (Anayasa madde 146/6).

(15) Anayasa Mahkemesi Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin 30 Kasım 1991 tarih ve 4408 nolu kanun. Bkz., WEST - YOON, agm, s.79-80.

Anayasa mahkemelerinin üye seçimi konusundaki düzenlemeleri karşılaştırıldığında; Türk Anayasa Mahkemesi ile diğerleri arasında, üç önemli fark görülmektedir. Bunlardan ilki üyelerin seçiminde yasama organının katkısı, diğeri üyeler arası 'asıl-yedek' ayrımı, sonuncusu ise üyelerin eğitim durumu olmaktadır.

Macaristan ve Kore'de, Anayasa Mahkemesi üyeleri farklı usullerle seçilmesine rağmen, her iki ülkede de yasama organının belirli ölçülerde katkısı vardır. Türkiye'de, 1961 Anayasası'nda var olan, yasama organının Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimi konusundaki yetkilerine 1982 Anayasasında yer verilmemiştir (16). Anayasa Mahkemesi genel anlamda milli iradenin hukuka uygunluğunu sağlayan bir organ durumundadır (17). Yapılan denetim yerindelik denetimi değil, hukuka uygunluk denetimidir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, ilk bakışta 1982 Anayasası'ndaki düzenlemenin diğerlerine oranla daha tercihe şayan olduğu sonucuna varılabilir. Fakat unutulmamalıdır ki, anayasa mahkemelerince verilen kararlar sonuç itibarıyla politik tercihleri yakından etkilemekte ve yasama organının siyasi faaliyetlerine belirli ölçülerde yön vermektedir. Yasama organının, Mahkemenin tüm üyelerini olmasa da, belirli sayıda üyeyi seçebilme hak ve yetkisine sahip olması anayasa yargısının konumuna daha uygun düşecektir (18). Özellikle, Mahkeme üyelerinin belirli sürelerle seçilmediği ve normal şartlarda yaş haddine kadar görev yapabildiği ülkemizde, üyelerin kendilerini seçmiş olan organlarla organik ve fiili bağları kalmayacaktır. Bu sebeple bir adım daha ileri giderek, Anayasa Mahkemesi üyelerini seçme yetkisinin devletin üç organı (yasama, yürütme, yargı) arasında eşit biçimde paylaşılması en uygun çözüm olacağı kanaatindeyiz (19).

Türk Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında yapılan 'yedek - asıl' ayrımına, diğer iki mahkeme ile ilgili düzenlemelerde yer verilmemiştir. 1961 Anayasasında da var olan bu ayırım, 1982 Anayasasının hazırlanması sı-

-
- (16) 1961 Anayasasının 145. maddesine göre; Millet Meclisi üç asıl bir yedek üye, Cumhuriyet Senatosu iki asıl bir yedek üye seçme hakkına sahip idi.
- (17) Muammer AKSOY, Anayasa Mahkemesi üyelerinin Seçimi Konusundaki Tartışma (ve bunun ortaya çıkardığı kamu hukuku meseleleri), sevniç Matbaası, Ankara 1962, s. 104.
- (18) Benzer görüş için bkz, Yekta Güngör ÖZDEN, "Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Hukuksal Konumu", Bahri SAVCI'ya Armağan, MBV yayını, Ankara 1988, s.377.
- (19) İl Han ÖZAY, age, s.658.

rasında Anayasa Komisyonu ve Danışma Meclisi tasarılarında yer almamış olmasına rağmen, tasarının Millî Güvenlik Kurulu'nda görüşülmesi sırasında metne eklenmiştir (20). Aynı kaynaklardan, aynı koşullarla seçilen yedek üyeler, ancak asıl üyelerin özürü halinde toplantılara katılabilmekte, uzmanlık alanları dahil bu istisna dışında pek görev ifa etmemektedirler. Katılacakları toplantıları genellikle önceden bilememeleri, adeta son anda haberdar ediliyor olmaları, (21) bu açıdan ayrı bir sakınca teşkil etmektedir. Anayasa gereği resmi veya özel hiçbir görev alamayan, seçildikleri kurumla da ilişkileri kesilen yedek üyeler "asıl görev" ifa edemeyen kamu görevlisi durumundadırlar. Cumhurbaşkanı kontenjanından üst düzey yöneticisi ya da avukat olarak seçilebilme dışında, asıl üyeliğe geçmeleri mümkün olmayan yedek üyeliğin, yanlış anlamalara ve alınganlıklara da neden olduğu beyan edilmektedir (22). Anılan sakıncalar düşünüldüğünde yedek üyelik uygulamasına son verilmesi, her yönüyle daha isabetli olacaktır.

Hukuk formasyonuna sahip olmak, Kore ve Macaristan'da Anayasa Mahkemesi üyesi olabilmenin ön şartıdır. Örneğin, Kore Anayasa Mahkemesine seçilen ilk dokuz üyenin, sekiz adedi hakim kökenli bir tanesi ise savcı kökenli hukukçudur (23). Türkiye'de ise, 1961 Anayasası döneminde İktisat ve siyasal bilimler alanlarında görev yapan öğretim üyeleri arasından seçilenler dışındaki tüm üyelerin hukuk formasyonuna sahip olmaları gerekiyordu. 1982 Anayasası bu alanı biraz daha genişletmiştir. Artık Cumhurbaşkanı'nca üst kademe yöneticileri arasından seçilecek üyelerin hukuk formasyonuna sahip olmaları gerekmediği gibi, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kontenjanından da hakim sınıfına mensup olmayan bir üyenin seçilmesi mümkündür (24). 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 3. maddesinde, Anayasada bulunmayan bazı açıklayıcı şartların getirilmiş olması bu durumu değiştirmeyecektir. Temel işlevi anayasaya uygunluk denetimi

(20) Burhan KUZU, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990, s.170; Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "Anayasa Mahkemesi Üyeliği", *Amme İdaresi Dergisi*, C.18, Sy.3, s.34.

(21) Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "Üyelik", s.34.

(22) Yekta Güngör ÖZDEN, "Hukuksal Konum", s.377; Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "Üyelik", s.34.

(23) Üyelerin isim listesi ve mesleki geçmişleri hakkında bkz, WEST-YOON, agm, s.80'de, 31 nolu dipnot.

(24) Burhan KUZU, agc, s.173.

olan Türk Anayasa Mahkemesi, fonksiyonları ve çalışma usulleri açısından birim mahkemedir (25). Siyasi partilerin mali denetimi ve Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanının belirlenmesi dışındaki tüm görevlerinde (Kanun madde 18) (26), bu niteliği açıkça belirlemektedir. Bu yönüyle düşünülüğünde, hukuk formasyonuna sahip olmayan üye sayısının mümkün merteye azaltılması Mahkeme niteliğine daha uygun düşecektir (27).

4- Üyelerin Hukuki Statüsü

Anayasa Mahkemesi üyeleri, üç ülkede de görevlerinde bağımsızlıkdırlar, sadece anayasa ve kanunlara uygun olarak vicdani kanaatlerine göre karar verirler (28).

Macaristan Anayasa Mahkemesi üyeleri, milletvekillerinin sahip oldukları ayrıcalıklardan (dokunulmazlık ve sorumsuzluk) tam olarak yararlanırlar. Suç üstü halı dışında, Mahkeme kararı olmaksızın hiçbir üye tutuklanamaz ve haklarında cezai takibat yapılamaz (Kanun madde 14). Yine Mahkeme üyeleri görev esnasında ileri sürdüğü görüş ve düşüncelerinden dolayı suçlanamazlar ve dava konusu edilemezler. Protokolde

(25) Aksi görüş için bkz. Yekta Güngör ÖZDEN, "Hukuksal Konum", s.380.

(26) Anılanlar dışında Kanunda sayılan görevler şunlardır:

1-Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunları belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla açılan iptal davalarına bakmak.

2-Mahkemelerce kendisine Anayasanın 152. maddesine göre intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda aynı madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak.

3-Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavciveklilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.

4-Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak.

5-Milletvekillerinin veya dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya üyeliğin düşütüğüne veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Bakanların dokunulmazlığının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce karar verilmesi hallerinde, ilgililerin Anayasa veya içtüzük hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak.

6-Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirmek.

(27) Ergun ÖZBUDUN, age s.348; aksi görüş için bkz., Özkan TIKVEŞ, Anayasa Hukuku İzmır 1982, s.382 - 383.

(28) Kore Anyasa Mahkemesi Kanunu madde 4; Macaristan Anayasa Mahkemesi Kanunu madde 12; 1982 Anayasası madde 138/1.

Mahkeme Başkanı Başbakana (hükümet başkanı), ikinci başkan dahil üyeler bakanlara eş kabul edilmektedir. Milletvekilliği veya siyasi parti üyeliği, Mahkeme üyeliği ile bağdaşmayan işlerdendir. Bunlara ilaveten mahkeme üyeleri; yerel yönetimlerde görev alamaz ve herhangi bir kamu kurum veya kuruluşunda çalışamaz, politik faaliyetlere katılamaz ve politik demeç veremezler. Bilimsel, edebi, sanatsal ve eğitimle ilgili etkinlikler dışında hiçbir ödüllü aktiviteye katılamazlar (Kanun madde 9). Üyelige engel bir durumun ortaya çıkması halinde, Mahkeme üye tam sayısı ile yaptığı toplantıda üyeliği sona erdirebilmektedir. (Kanun madde 10). Bunun dışında ölüm, yaş haddi (70 yaş), vekil üyeliğin veya üyeliğin sona ermesi ve istifa hallerinde Mahkeme Başkanının durumu tespit ve yayınlaması ile üyelik son bulur. İhraç ve üyelik sıfatının kaldırılması kararları da, üye tam sayıyla yapılan toplantıda alınabilmektedir. (Kanun madde 15).

Kore Anayasa Mahkemesi üyeleri, ağır cezayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymek veya Yüce Divan'da yargılanmak dışında görevlerinden uzaklaştırılmazlar (Kanun madde 8). Yaş haddi üyeler için 65, başkan için 70'dir. Anayasa Mahkemesi Başkanı ücret ve imtiyazlar açısından Yüksek Mahkeme Başkanına, üyeler ise Yüksek Mahkeme üyelerine eş hak ve imtiyazlara sahiptirler (Kanun madde 15/1). Başkan dahil Mahkeme üyeleri siyasi partilere üye olamaz ve hiçbir siyasi faaliyete katılamazlar (Kanun madde 9). Kazanç sağlayıcı her hangi bir işte çalışamazlar, Millet Meclisi ve yerel meclislerde üye olamazlar, kamu kurum veya kuruluşları ile genel mahkemelerde görev alamazlar, ticari şirket ve ortaklıklarında yönetici veya işveren ve danışman olamazlar (Kanun madde 14). Mahkeme üyeliği görev süresinin dolması, yaş haddi veya diğer kanuni sebeplerle sona ermektedir.

Türk Anayasa Mahkemesi üyelerinin hukuki statüleri, Kore Anayasa Mahkemesi üyelerinin durumu ile benzer özellikler taşımaktadır. Mahkeme kararı olmaksızın, Mahkeme üyelerinin görevlerinden doğan veya görevleri sırasında işledikleri şahsi suçlardan dolayı soruşturma açılması mümkün değildir. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde genel hükümler uygulanmaktadır. Şahsi suçlar açısından Mahkeme üyeleri, Yargıtay üyelerine eş kabul edilmişlerdir (Kanun madde 55). Üyelik dışında görev kabul edenler çekilmiş sayılırlar ve bu durum Mahkemece karara bağla-

nır. (Kanun madde 11). İstifa, emeklilik (yaş haddi 65'dir), hakımlık mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suç işleme, sağlık durumu ve devamsızlık sebepleriyle de üyelik sona erebilmektedir. (Kanun madde 12 ve 13).

Mahkeme üyeleri asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar. Mahkeme Başkanı ve üyeleri, özlük hakları açısından Yargıtay ve Danıştay Başkan ve üyeleri ile aynı haklara sahiptirler (29). Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyelerinin protokoldeki yerlerinin konumlarına uygun olmadığı ve bu durumun bazı huzursuzluklara neden olduğu bildirilmektedir (30).

Macaristan Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyeleri ile Türk Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyeleri arasında protokol durumu ve sağlanan ayrıcalıklar açısından önemli farklılıklar vardır. Herşeyden önce Türk Anayasa Mahkemesi üyeleri, Macaristan'dakinin aksine yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığının dışında tutulmuşlardır. Politikayı denetleme görevleri sebebiyle kamuoyunun yakinen ilgilendiği ve bu nedenle kamuoyunun eleştirilerine hedef olma ihtimalleri oldukça yüksek olan Mahkeme üyelerin, anılan ayrıcalıklara sahip olmasının yararlı olacağı beyan edilmektedir (31). Kanaatimizce de, Mahkeme üyelerinin Macaristan'dakine benzer ayrıcalıklara sahip olmaları, görevleri ve konumlarına daha uygun olacaktır. Protokol yönüyle; Mahkeme Başkanının seçilmişlerden sonra ve atanmışların en önünde, üyelerin de konumları ile bağdaşır bir yerde bulunmaları daha demokratik olacağı düşüncesindeyim (32).

II- GÖREV VE YETKİ

Anayasa yargısı organlarının görev alanlarının, genellikle yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunun denetimi olduğu kabul edilmek-

(29) Bu durumun Anayasa Mahkemesi üyeliğinin çekiciliğini, Yargıtay ve Danıştay üyeleri için azaltıcı etkileri olduğu belirtilmektedir. Bkz. Yekta Güngör ÖZDEN, "Hukuksal Konum", s.380.

(30) Mevcut uygulamaya göre; mahkeme Başkanı protokolde Anamuhalefet partisi Genel Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'ndan sonra, Üyeler ise 14 sıra aralarda yer aldığı belirtilmektedir. Buna karşılık Başkanın makam taşıtı 03' nolu iken, Genelkurmay Başkanı'nın ki 04 n'üdür. Üyeler açısından da, bazı üye adayları ve Mahkemenin savcısı olan Cumhuriyet Başsavcısı'nın üyelerin önünde yer aldığı ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bkz, Yekta Güngör ÖZDEN, "Hukuksal Konum", s.391.

(31) Yekta Güngör ÖZDEN, "Hukuksal Konum", s.381.

(32) Protokoldeki yerleri itibarıyla, Genelkurmay Başkanı dahil tüm yürütme erki temsilcilerinin Mahkeme Başkanından sonra yer almaları şartıyla; Cumhurbaşkanını, Başbakan, Meclis Başkanı, Anamuhalefet Partisi Genel Başkanı ve Anayasa Mahkemesi Başkanı tarzında bir sıralama kuşkusuz daha demokratik olacaktır.

tedir. Anılan kontrol yetkisinin verildiği organ açısından siyasi ve yargısal denetim ayrımı yapılırken, yargı organları açısından da merkezleşmiş ve merkezleşmemiş yargı denetimi ayrımına gidilmektedir. Anayasa yargısı alanında özel mahkemelerin var olduğu sistemler merkezleşmiş, denetimin genel mahkemelerce yapıldığı sistemler merkezleşmemiş anayasa yargısı olmaktadır. Merkezleşmiş anayasa yargısı sistemlerinde bu amaçla kurulmuş özel mahkemeler, genel mahkemelerden farklı bir takım görev ve yetkilere sahip bulunmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi olarak adlandırılan bu yargı organları, görevli oldukları alanda ilk ve son derece mahkemesi konumundadırlar. Anayasa mahkemelerinin bu görev alanına, geneide şu konuların dahil edilebileceği beyan edilmektedir: (33).

a) Devletin üstün organları arasındaki yetkili ihtilaflarının yargılanması.

b) Federal devlet ile federe devletler veya merkezi devlet ile otonom bölgeler ya da eyaletler arasında oluşan yetki ihtilaflarını yargılamak.

c) Kanunların anayasallığını yargılamak.

d) Referandumların kabul edilebilirliğinin anayasallığını yargılamak.

e) Seçimlerin anayasaya uygunluğunu kontrol yoluyla, devletin üstün organlarının oluşumunun anayasallığını denetlemek.

f) Üst düzey devlet görevlilerini yüce divan sıfatıyla yargılamak, siyasi partilerin anayasallığını kontrol ve temel hakların korunması.

İncelemekte olduğumuz üç devlette de merkezleşmiş anayasa yargısı sistemi mevcut olmaktadır. Sistem benzerliğinin aksine, anayasa mahkemelerinin görev alanlarına ilişkin düzenlemeler ülkelere göre farklı özellikler taşımaktadır.

1- Mahkemelerin Görev Alanı

Macaristan Anayasasının 32/A maddesinde, 1.1.1990 tarihinde faaliyete geçmiş olan, (34) Anayasa Mahkemesi'nin görev alanı şöyle belir-

[33] Helmut STEINBERGER, "Models of Constitutional Jurisdiction", European Commission for Democracy through Law, Council of Europe, Strasbourg 1992, s.4.

[34] Laszlo SOLYOM, "Macaristan Anayasa Mahkemesinin Toplumsal Sistem Değişikliği İçerisindeki Rolü", Anayasa Yargısı, Ankara 1993, s.287.

lenmiştir; Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasaya uygunluğunu kontrol eder ve kanunla kendisine verilen yetkileri kullanır. Aynı maddede Mahkemenin kuruluş ve görevlerinin kanunla düzenleneceği bildirilmektedir.

XXXII'nolu Macaristan Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun birinci maddesinde, Mahkemenin görev alanına giren konular şu şekilde sıralanmıştır:

a) Kanun tasarılarının, Meclis'ce kabul edilmiş fakat henüz yayınlanmamış kanunların, Millet Meclisi İçtüzüğü'nün ve uluslararası sözleşmelerin Anayasaya uygunluğunu kontrol etmek.

b) Kanunların ve diğer yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunu kontrol etmek.

c) Yasama tasarruflarının uluslararası sözleşmelere uygunluğunu denetlemek.

d) Anayasa ile teminat altına alınmış hakların ihlali nedeniyle oluşan anayasa şikayetlerini incelemek.

e) İhmal ile ortaya çıkan anayasal aykırılıkları gidermek.

f) Devletin üstün organları ile özerk bölgeler arasında ve bunların birbirleri arasında oluşan yetki ihtilaflarını çözmek.

g) Anayasa hükümlerini yorumlamak.

ğ) Anayasa ve kanunlarla verilen diğer yetkileri kullanmak.

1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasasının 111/1. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin görev alanı şöyle sıralanmıştır (35).

a) Genel mahkemelerce iletilen kanunların anayasaya aykırılığına ilişkin başvurularını incelemek.

b) Üst düzey kamu görevlilerini Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.

c) Devletin üstün organlarının birbirleri arasında, devlet organları ile yerel yönetimler arasında veya yerel yönetimlerin birbirleri arasında oluşan yetki ihtilaflarını gidermek.

d) Siyasal partilerin kapatılması davalarına bakmak.

e) Anayasal başvuruları incelemek.

(35) Kyu-Kwang CHO, "4. Oturum", Anayasal Normlar Hiyerarşisi ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi konulu VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, Anayasa Yargısı, Ankara 1990, s.46.

Türk Anayasa Mahkemesi'nin görev alanı ise, 1982 Anayasasının 148. maddesi ile 2949 sayılı kanunun 18. maddesinde belirlenmiştir. Anılan düzenlemeler uyarınca Mahkeme şu konularda yetkili kılınmıştır:

a) Yasama tasarruflarının (kanun, kanun hükmünde kararname ve meclis içtüzüğü) anayasaya uygunluğunu denetlemek.

b) Genel mahkemelerce iletilen anayasaya aykırılık itirazlarını karara bağlamak.

c) Bazı üst düzey kamu görevlilerini Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.

d) Siyasi partilerin mali denetimini yapmak.

e) Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması ve üyeliklerinin düşmesine ilişkin Meclis kararları hakkındaki itirazları karara bağlamak.

f) Uyuşmazlık Mahkemesine başkanlık edecek üyesini belirlemek.

g) Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirmek.

Görüldüğü gibi, anayasa mahkemeleri birbirlerinden oldukça farklı görev alanlarına sahip bulunmamaktadırlar. Macaristan Anayasa Mahkemesi kanunlar, meclis içtüzüğü ve uluslararası sözleşmeler hakkında önleyici denetim yetkisini kullanması yönüyle, en geniş yetki alanına sahiptir. Türk ve Kore Anayasa Mahkemeleri bu açıdan yalnızca giderici denetim yetkisine haiz iken, Kore Anayasa Mahkemesi ancak itiraz yolu ile yapılan müracaatlar ile bu yetkisini kullanabilmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi diğerlerinden farklı olarak, yetki ihtilafları ile Anayasal başvurular konusunda yargılama yetkisinden yoksundur. Yine, Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin sahip olduğu anayasa hükümlerini yorumlama ve uluslararası andlaşmalarla ilgili denetim yetkisi diğer iki mahkemeye de tanınmamıştır.

Anılan farklılıklar içerisinde, diğer iki ülke Anayasa Mahkemesi'nin de sahip olduğu temel hakların ihlali konusundaki anayasal şikayetlerle ilgili denetim yetkisinin, Türk Anayasa Mahkemesi'ne de verilmesi önemli bir gelişme olacaktır.

2- Mahkemelerin Çalışma Usulü

Yukarıda da belirtildiği gibi, Macaristan Anayasa Mahkemesi çalışmalarını üç üyeli kurullar veya tam sayılı toplantılar şeklinde sürdürmek-

tedir. Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 30. maddesinde aşağıdaki hallerde tam sayıyla toplantı yapılacağı bildirilmiştir.

a) Yasama tasarrufları veya uluslararası sözleşmelerle ilgili önleyici denetimler.

b) Kanunların, Anayasa veya uluslararası sözleşmelere aykırılığı nedeniyle oluşan giderici denetimler.

c) Kanunların Mahkemece yorumlanması faaliyetleri.

d) Anayasa Mahkemesi içtüzüğü ile ilgili çalışmalar.

e) Mahkeme üyelerinin suçüstü hali nedeniyle tutuklanması veya bir koğuşturmaya konu edilmesi ile ilgili toplantılar.

f) Mahkeme üyelerinde üyeliğe engel bir halin oluşması veya bu konudaki başvurular nedeniyle yapılan toplantılar.

g) Mahkeme üyeliğine son verme konulu toplantılar.

Yukarıda sayılanlar dışındaki hallerde üç üyeli kurullar görev yapacaktır. Mahkemenin görev alanı dahilindeki her konuda Mahkeme başkanı veya üç üyeli toplantılarda üyeler tam sayıyla toplantı talep edebilirler (Kanun madde 30). Kapalı oturum sözkonusu olmadıkça tam sayılı toplantılara Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı, Başsavcı, Adalet Bakanı ve varsa talepte bulunanın kendisi katılabilir. Toplantılarda, Mahkeme üyesi olmayanlar tartışmalara katılamazlar (Kanun madde 30/4 ve 31/3).

Macaristan'da, normun yürürlüğe girmesinden önce yapılmakta olan denetimin "önleyici denetim" işleyebilmesi için Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Millet Meclisi sürekli komisyonlarından biri veya 50 milletvekilinin Anayasa Mahkemesi'ne konuya ilişkin başvurusu gerekmektedir (Kanun madde 21/1 ve 33/1). Normun yürürlük kazanmasından sonra yapılan "giderici denetim" ise Macaristan'da, soyut norm denetimi (dava yolu) ve somut norm denetimi (itiraz yolu) ile yapılmaktadır (36). Soyut norm denetimine başvuru Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Millet Meclisi sürekli komisyonlarından biri veya 50 milletvekili tarafından yapılabilir (Kanun madde 21/2) (37). Somut norm denetimi genel mahke-

(36) Bulletin on Constitutional Case-Law, s.36.

(37) Yasama Tasarruflarının uluslararası sözleşmelere uygunluğunun denetimi konusunda Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, tek tek bakanlar, Millet Meclisi sürekli komisyonlarından biri, tek milletvekili, Satıştay ve Yargıtay Başkanları ile Başsavcı Anayasa Mahkemesine başvurabilmektedir. (Kanun madde 21/3 ve 36/1). Anayasa Mahkemesi Anılan konuda re'sen de denetim yapabilmektedir. (Kanun madde 44).

melerce ileri sürülen aykırılık iddiaları ile işleyen bir denetim yoludur (Kanun madde 38). Mahkemeye yapılacak başvurularda, talebin açıkça belirtilmesi ve her türlü belge ve delillerin eklenmesi gerekmektedir (Kanun madde 22). Anayasa Mahkemesi yapılan başvurunun kendi görev ve yetki alanı içerisinde olmadığına karar verirse, konuyu yetkili organa iletebilmektedir (Kanun madde 23/2).

Kore Anayasa Mahkemesi de, büyük kurul ve küçük kurul olarak anılan toplantılarla görevlerini ifa etmektedir. Büyük kurul en az yedi üyenin, küçük kurul üç üyenin katılımı ile oluşmaktadır. Genel kural, Mahkemenin çalışmalarını büyük kurul toplantılarıyla yürütmesi yönündedir, fakat kanunlarda belirtilen hallerde küçük kurul görev yapmaktadır (Kanun madde 72) (38). Kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi, Yüce Divan yargılaması, siyasi partilerin kapatılması davaları ile anayasal başvuruların kabulü hakkındaki incelemeler dışındaki konular büyük kurulda görüşülmekte ve kurul kararları son toplantıya katılanların çoğunluğu ile verilmektedir (Kanun madde 23). Yine Anayasa Mahkemesi'nin yerleşmiş içtihadını değiştirmesine yönelik kararları ile Anayasa'nın uygulanmasına ilişkin kararlarında büyük kurulca verilmektedir. (Kanun Madde 23). Mahkemenin bütçesi ve kanunların anayasaya uygunluğunun incelenmesi ile ilgili konular ise, Mahkeme üyesi tüm hakimlerin katıldığı genel kurulda (council of justices) görüşülmektedir (Kanun madde 16/4). Kanunlarda aksi belirtilmediği sürece, Mahkemede kararlar toplantıya katılanların çoğunluğu ile verilebilmektedir. (Kanun madde 16/2). Mahkemeye müracaat yazılı dilekçe ile yapılır, dilekçede talep konusu açıkça belirtilmelidir. Dilekçede bulunan giderilebilir eksiklikler yönetici hakim kararıyla ve belirtilen süre dahilinde giderilebilir. Mahkeme, kendisine yapılan başvuruları 180 gün içinde karara bağlar (Kanun madde 38). Yeterli yargıçla toplanamama sebebiyle geçen süreler ile dosyanın tamamlanması için verilen süreler Anayasa Mahkemesi'nin yargılama süresinin hesabında dikkate alınmaz (Kanun madde 38 ve 28).

Kore'de hükümet, Anayasa Mahkemesi nezdindeki yargılamaya taraf olabilmektedir. Bu durumda hükümeti Adalet Bakanı temsil eder. Diğer devlet organları veya yerel yönetimlerin taraf olması halinde, avukat veya hukuk işlerinden sorumlu bir görevliyle temsil mümkün olmaktadır.

(38) KIM, agm, s.353-354.

Özel kişiler ise bir avukata kendilerini temsil ettirebilmektedirler (Kanun madde 25). Mahkemede yargılama dosya üzerinden ve sözlü yargılama yöntemleri uygulanarak yapılmaktadır. Yüce Divan yargılaması, siyasi partilerin kapatılması davaları ve yetki ihtilaflarının giderilmesi davalarında her iki yöntem de uygulanabilmektedir. Anayasaya uygunluk denetimleri ile anayasal haklarla ilgili yargılamalar kural olarak dosya üzerinden, yazılı belgelere dayanarak yapılmaktadır. Fakat yüksek kurul gerekli görürse, sözlü yargılama yöntemlerine de başvurabilmektedir (Kanun madde 30). Yüksek kurul gerekli gördüğü her tür araştırma ve incelemeyi yapabilir. Tüm kişi ve kurumlar gerekli belge ve delilleri Mahkemeye sunmak zorundadırlar (Kanun madde 32). Duruşmalar ve hüküm tevhim kamuya açıktır, fakat dosya üzerinden yargılamalar ile gizli celseler kamuya kapalıdır. Gizli veya açık duruşma kararını verme yetkisi toplantıyı yöneten hakime aittir (Kanun madde 34/1 ve 35/1).

Kore Anayasa Mahkemesi'nde kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, normal mahkemelerde (askeri mahkeme ve yüksek mahkeme dahil) görülmekte olan bir dava esnasında oluşan aykırılık iddialarının Anayasa Mahkemesi'ne iletilmesiyle başlamaktadır. İtiraz yolu (somut norm denetimi) olarak adlandırılan bu denetim türünde, (39) mahkemeler aykırılık iddialarını Yüksek Mahkeme kanalıyla Anayasa Mahkemesi'ne iletmektedirler (40). Aykırılık iddiasını mahkeme re'sen veya tarafların iddiası üzerine ileri sürebilir ve yargılama Anayasa Mahkemesi kararına kadar ertelenir. Davanın aciliyetine karar vermesi halinde mahkeme, Anayasa Mahkemesi kararını beklemeden yargılamaya devam edebilmektedir (Kanun madde 42/1). Kore'de bu denetim türü dışında, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenebilmesi mümkün değildir. İntikal ettirilen aykırılık iddiaları hakkında Adalet Bakanı veya mahkemede ki uyuşmazlığın tarafları Anayasa Mahkemesi'ne özet görüşlerini yazılı olarak sunabilirler (Kanun madde 44). Anayasa Mahkemesi kararları, ilgili mahkemeye Yüksek Mahkeme kanalıyla iletilir (Kanun madde 46).

Türk Anayasa Mahkemesi, başkan ve on üye ile toplanır, kural olarak salt çoğunlukla karar verir. Anayasa değişikliklerinde ise iptale karar verebilmek için üçte iki oy çoğunluğu şarttır. Şekil bozukluğuna ilişkin

(39) Hasan TUNÇ, agc, s.17-18.

(40) WEST-YOON, agm, s.88.

İptal davaları öncelikle incelenip karara bağlanır (Anayasa madde 149/1-2; Kanun madde 41/1 ve 42/1). Mahkeme yargı alanı dahilindeki konuları onbir üyeli toplantılarla görüşmektedir, asıl üyelere kanuni mazereti olanların yerine kıdem esasına göre yedek üyeler toplantıya katılmaktadır (Kanun madde 41) (41). Yüce Divan sıfatıyla bakılan davalar dışında kalan işler dosya üzerinden incelenir. Ancak, gerekli görülen hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgililer ve konu üzerinde bilgisi olanlar çağrılabilir. Cumhurbaşkanı adına ise, tensip edeceği görevli sözlü açıklamalarda bulunur (Anayasa madde 149/4 ve Kanun madde 30). Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı dahilindeki yasama tasarrufları hakkında açılmış iptal davası veya itiraz yolu başvurusu nedeniyle yapılan denetimlerde, iptali istenen tasarrufun anayasaya aykırı olmadığı kanaatinde olan iptal davası açma hakkına sahip siyasi parti grupları görüşlerini yazılı olarak Mahkemeye sunabilirler. Anayasa Mahkemesi lüzum gördüğünde, bu siyasi parti gruplarının sözlü açıklamalarını dinlemek üzere iki temsilci isteyebilir (Kanun madde 31). Mahkemede müzakereler gizlidir (Kanun madde 42/1). 2949 sayılı Kanununun 43/5. maddesinde belirtilen 'sır halinde saklanması gereken bilgiler' dışında; ilgili kurum ve kuruluşlar Anayasa Mahkemesi'nin talep ettiği bilgi ve belgeleri, belirlenen süre içerisinde vermekle yükümlüdürler. Anılan sırla alakalı hususlar aleyhte delil teşkil etmezler (Kanun madde 43).

Anayasa Mahkemesi yetki alanındaki yasama tasarruflarından Anayasa değişikliklerine ilişkin olanlar dışındakilerini, anayasaya şekil ve esas bakımından uygunlukları açısından denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil açısından denetler. Ancak, olağanüstü kanun hükmünde kararnamelemlerin denetimi için Mahkemede dava açılmaz (Anayasa madde 148/1). Yine, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedirler ve bunlar aleyhine anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz (Anayasa madde 90/5). Anayasa ve kanunlarda denetim dışı bırakılan diğer normlar hakkında da, anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamaz (Anayasa madde 174; Kanun madde 24 ve 25). Esas açısından anayasaya uygunluk denetimi iptal davası ve itiraz yolu ile mümkün olmaktadır, şekil açısından denetim ise yalnızca iptal davası yoluyla mümkündür. İptal davası Cumhurbaşkanı

(41) Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "İç İşleyiş", s.174.

nı, iktidar ve Anamuhalefet partisi meclis grupları ile TBMM üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler tarafından doğrudan Anayasa Mahkemesine açılır. Koalisyon halinde en fazla milletvekiline sahip iktidar ortağı dava açabilir. Ancak, iktidar ve Anamuhalefet partisi meclis grupları anayasa değişiklikleri ve kanunların şekli bozuklukları iddiasıyla iptalleri için dava açamaz (Kanun madde 20). İtiraz yolu, mahkemelerde görülmekte olan davalarda uygulanacak yasama tasarruflarının anayasaya aykırılığı iddiasının Anayasa Mahkemesi'ne iletilmesiyle işlemektedir. Davaya bakmakta olan mahkeme re'sen veya tarafların talebi sonucu bu iddiasını iletmekte ve Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki kararına kadar davayı ertelemektedir. Anayasa Mahkemesi işin kendisine gelişinden itibaren beş ay içerisinde kararını veremezse, mahkeme davayı yürürlükteki kurallara göre çözer. Esas hakkındaki karar kestiklemeden gelen Anayasa Mahkemesi kararına, mahkeme uymak zorundadır (Anayasa madde 152).

Mahkemeye başvurular yazılı dilekçe ile yapılmak zorundadır (Kanun madde 27/1). Anayasa Mahkemesi'nin görev alanına girmeyen konulara ilişkin dilekçeler reddolunur ve ret kararı, dilekçe sahibine bildirilir. (Kanun madde 45). Anayasa Mahkemesine başvurma hakkına sahip olanların kendilerini, usulüne uygun vekaletnameli bir veya birkaç avukata temsil ettirebilmeleri mümkündür (Kanun madde 32).

Anayasa Mahkemelerinin önemli gördüğümüz çalışma usullerine ilişkin yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, genelde ülke uygulamaları birbirlerine benzer görünmekle birlikte, bazı temel ayrıklar bulunmaktadır. Macaristan anayasa yargısı uygulamalarından farklı olarak, ülkemizde usulüne uygun olarak kabul edilmiş uluslararası andlaşma hükümlerinin yürürlükteki kanunlarla çelişmesi ihtimalinde sorunun çözümü belirsiz bırakılmıştır. 1982 Anayasası ve 2949 sayılı Kanunda konuya ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Bu konuda, doktrinde de farklı çözüm önerileri ileri sürülmektedir (42). Macaristan Anayasa Mahkemesi Kanunu sorunu, yasama tasarruflarının uluslararası andlaşmalara uygunluğunu denetleme yetkisini Mahkemeye vererek çözmüş bulun-

(42) Farklı görüşler ve yargı içtihatları için bkz., Necmi YÜZBAŞIOĞLU, Türk Anayasa Yargısında Anayasalık Bloku, Fakülte yayın no: 703, İstanbul 1993, s.50-66; Ergun ÖZBÜDÜN, age, s.187-188.

maktadır (Kanun madde 1/c). Kanaatimizce, Türk Anayasa yargısında da benzer düzenlemeye gitmek en uygun çözüm olacaktır.

Kore Anayasa Mahkemesi'nin yasama tasarruflarının denetimine ilişkin yargılamasında davanın tarafları ve Adalet Bakanı konuyla ilgili özet görüş sunabilirken (Kanun madde 44) Türk Anayasa yargısında bu hak sadece iptal davası açma hakkına sahip siyasi parti gruplarına tanınmıştır. Siyasi parti grupları belirtilen yetkilerini ancak, denetim konusu tasarrufun anayasaya uygun olduğu kanaatinde işler kullanabileceklerdir (Kanun madde 31). Belirtilen düzenlemenin lehte veya aleyhte görüşleri kapsayacak şekilde genişletilmesi, mahkemenin çalışmalarına daha olumlu katkılar sağlayacağında şüphe olmasa gerek.

Kore Anayasa Mahkemesi, kendisine yapılan başvuruları 180 gün içerisinde sonuçlandırmak zorundadır (Kanun madde 38). Türk Anayasa Mahkemesi açısından yargılama süresi ile ilgili, bu nevi maksimum bir süre öngörülmemiştir. Uygulamada bu sürenin değişken olduğu ve kimi durumlarda iki seneye kadar uzayabildiği ifade edilmektedir (43). Yargı uygulamaları açısından, yargılama süresinin uzunluğu veya kısalığı kararların etkinliğini belirleyen temel ölçütlerdendir. Özellikle itiraz yolu ile yapılan başvurularda, Anayasa Mahkemesi denetiminin başvuruya esas teşkil eden uyumsuzluğun çözümünden sonra sonuçlanması, sorunu daha da karmaşık hale getirecektir. Bu ve benzer sakıncaları önlemenin en uygun çözümü, 2949 sayılı Kanuna maktu yargılama süresinin eklenmesi olacaktır. (44)

3- Mahkeme Kararları

Macaristan Anayasa Mahkemesi, anayasa uygunluk denetimi sonucunda, denetim konusu kanunları kısmen veya tamamen iptal edebilmektedir. Mahkeme kararları kesindir (Kanun madde 27), kararlar aleyhine başka bir organa başvurulamaz. Kural olarak, Anayasa Mahkemesi kararları yayımlandığı tarihten itibaren geçerlidir. Fakat, Mahkeme gerekli gördüğü hallerde, kararlarının yürürlük tarihini ayrıca belirleyebilmektedir (Kanun madde 43/1). (45) Anayasa Mahkemesi kararları genellikle

(43) Yılmaz ALİFENDİOĞLU, "İç İşleyiş", s.182.

(44) Türk Anayasa Mahkemesinin kurumsal yapısında değişikliğe gidilerek, daireler tarzında çalışmasına imkan tanınması 'büyük kurul diyebileceğimiz' toplantıların işyükünü de azaltacağından konunun çözümünü biraz daha kolaylaştıracaktır. Bu durumda, Anayasa Mahkemesinin denetimleri açısından konularına ve önemine göre farklı yargılama süreleri öngörülebilecektir.

(45) Bulletin on Constitutional Case-Law, s.37.

(erga omnes) herkes için gerekli sonuçlar doğurmaktadır. Yetki ihtilaflarının giderilmesi konusunda verilen kararların ise, (inter partes) sadece tarafları bağlayıcı etkiler doğuracağı açıktır. Yasama ihmalleri konusunda verilen anayasaya aykırılık kararları ise, ilgililer açısından etkili olmaktadır. Anayasa Mahkemesinin önemli kararları Resmi Gazete'de (Magyar Közlöny) yayınlanmaktadır.

Kore Anayasa Mahkemesi'nin görev alanına giren konularda yaptığı denetimler sonucu verdiği kararlar tüm yargı kuruluşlarını, devlet organlarını ve yerel idareleri bağlamaktadır (Kanun madde 47). Yasama tasarılarının denetimi ile ilgili olarak Mahkemenin verdiği karar, yargılama konusu kanunla sınırlıdır. Bir kanunu veya herhangi bir maddesini iptal kararları, kararın verildiği tarihten itibaren geçerlidir. İptal edilen kanun hükmü ceza ile ilgili ise geçmişe etkili olmaktadır. Ceza mahkemesince verilen mahkumiyet kararına esas teşkil eden kanun veya maddesinin anayasaya aykırılığına karar verilmesi, mahkumiyet kararını da anayasaya aykırı kılmaktadır (Kanun madde 47). Yüce Divan yargılaması, yetki ihtilafı davaları ve siyasi partilerin kapatılma davaları sonucu verilen kararlar; ilgili oldukları kişi, kurum ve kuruluşları etkileyici sonuçlar doğurmaktadır (Kanun madde 54, 67 ve 60). Anayasal başvurularda Mahkeme, başvuru konusu idari işlemi ve işlemin dayanağı kanun hükmünü iptal edebilmektedir. (46) Mahkeme kararları Resmi Gazete'de (Official Gazette) yayınlanarak kamu oyuna duyurulmaktadır (Kanun madde 36/5).

1982 Anayasasının 153. maddesi uyarınca; Anayasa Mahkemesi kararları kesindir ve iptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Mahkeme, bir kanun veya kanun hükmünde kararnameyi iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez. İptal kararları Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlük kazanır, gerekirse Mahkeme yürürlük tarihini bir yılı aşmayacak şekilde erteleyebilir. İptal kararları geriye yürümez. Anayasa Mahkemesi kararları hemen yayımlanır, yasama, yürütme, yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. (47) Türk Anayasa Mahkemesi kararları herkes için bağlayıcı nitelikte (erga omnes) kararlardır.

(46) KİM, agm, s.354.

(47) Benzer düzenleme 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 53. ve 54. maddelerinde de yer almaktadır.

Yüce Divan kararları, normal mahkeme kararları gibi yalnızca ilgilileri hakkında hüküm ve sonuç doğurmaktadır. Siyasi partilerin denetimine ilişkin kararların da, sadece denetlenen siyasi partilerle ilgili olacağı açıktır.

Türk Anayasa Mahkemesi kararları, diğer ülke Anayasa Mahkemesi kararlarından bazı yönleriyle farklıdır. Mahkeme kararları açısından; kanun koyucu gibi hareketle yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edilemez ifadesi, iptal kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamaması ve iptal kararlarının verildiği tarihte değilde (Kore'den farklı olarak) Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkması konuları bu farklılıkların önemlileri olmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararlarının anılan yönleri doktrinde de geniş tartışmalara neden olmaktadır. Özellikle Mahkeme kararlarının Resmi Gazete'de yayım tarihinde değilde, verildikleri tarihte yürürlük kazanmaları şeklinde bir düzenleme uygulamada oluşan birçok sakıncayı ortadan kaldıracaktır.

SONUÇ

İnceleme konusu üç ülke merkezleşmiş anayasa yargısı sistemine sahip olmalarına rağmen, Anayasa Mahkemelerinin, anayasal konuları farklıdır. Türk Anayasa Mahkemesinin de, bir anayasal yargı organı olarak incelenen ülkelere benzer biçimde, yüksek mahkemelerden ayrı bir-başlık altında düzenlenmesi konumuna daha uygun olacaktır. Yine, üyeler arasında asıl-yedek ayırımı ile üye seçimi konusunda yasama organına yetki verilmemiş olması, Türk Anayasa Yargısının diğer değişiklik gerektiren yönlerini teşkil etmektedir.

Yeni Anayasa değişikliklerinin gündemde olduğu ülkemizde, anılan konularda getirilecek yeni düzenlemeler Mahkemenin çalışmalarına olumlu katkılar sağlayacaktır.